

Kornelia Jankowska
Uniwersytet Łódzki

Emancypacja, feminizm, sufrażyzm w słownikach języka polskiego

Streszczenie. Przedmiotem niniejszego artykułu są nazwy ruchów społecznych mających na celu zabieganie o równouprawnienie kobiet, takich jak *emancypacja*, *feminizm* i *sufrażyzm*. Przybliżone zostały w nim losy tych wyrazów oraz ich derywatów w polszczyźnie na przestrzeni lat. Wykorzystano słowniki języka polskiego, począwszy od dziewiętnastowiecznych, poprzez dwudziestowieczne, aż do współczesnych. Oglądowi poddano przede wszystkim zawarte w nich definicje, ale także kwalifikatory oraz przykłady użycia. Ustalono chronologię badanych pojęć oraz ewolucję znaczenia na przestrzeni lat. Zwrócono także uwagę na liczbę derywatów – na ich przybywanie i zanikanie. Na końcu oceniono przydatność słowników w badaniu losów wyrazów w polszczyźnie, stwierdzając, że możliwe jest wydobycie z nich wielu interesujących informacji. Uzyskanie bardziej szczegółowej wiedzy na temat użycia danego wyrazu wymaga jednak ekscerpcji tekstowej.

Słowa kluczowe: nazwy ruchów społecznych kobiet, emancypacja, feminizm, sufrażyzm, słowniki języka polskiego

Emancypacja, feminizm and sufrażyzm in dictionaries of the Polish language

Summary. This article is devoted to names of social movements led by women, such as *emancypacja*, *feminizm* and *sufrażyzm*. It presents history of these words and their derivatives in Polish language, based on informations obtained from dictionaries – old and new. Author looked into definitions, qualifiers and examples of usage. It helped with establishing chronology and semantic changes of subjected words. Then author evaluated usefulness of dictionaries in this kind of research. It turned out that they can be helpful but don't give all needed informations.

Keywords: women's social movements, emancipation, feminism, suffragism, dictionaries of Polish language

1. Wstęp

Przedmiotem niniejszego artykułu są nazwy ruchów społecznych mających na celu walkę o równouprawnienie kobiet, takich jak *emancypacja*, *feminizm* i *sufrażyzm*. Przybliżone zostaną ich dzieje w polszczyźnie, zrekonstruowane na podstawie źródeł leksykograficznych, a ściślej ujmując, słowników języka polskiego – począwszy od dziewiętnastowiecznych, poprzez dwudziestowieczne, aż do współczesnych. Oglądowi poddano definicje wyżej wymienionych wyrazów oraz ich derywatów, a także zawartą w opracowaniach hasel ilustrację przykładową. Zwrócono również uwagę na wprowadzane kwalifikatory. Celem analizy jest ustalenie, czego o pojęciach, do których odnoszą się badane nazwy, można dowiedzieć się na podstawie źródeł leksykograficznych. Jaką część wiedzy o ruchach kobiecych, a także stosunku wobec nich utrwaliły słowniki¹. Dane te mogłyby następnie zostać zestawione i porównane z danymi korpusowymi.

Na podstawie słowników częściowo zostało już opracowane słowo *feminizm*. Dokonała tego Agnieszka Małocha-Krupa w artykule *Wgląd w semantykę i pragmatykę pojęcia feminizm* (Małocha-Krupa 2009). Powoływała się na *Słownik języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego oraz na nowsze słowniki – pod red. Mieczysława Szymczaka oraz *Inny słownik języka polskiego* pod red. Mirosława Bańki. Poza słownikami posiłkowała się także innymi źródłami, takimi jak chociażby ankiety. Autorkę artykułu interesowało również to, w jaki sposób wartościowany jest feminizm. W dokonanej przez nią analizie ważniejszy niż znaczenie słownikowe był dyskurs wokół tego pojęcia. Ostatecznie doszła do wniosku, że we współczesnej polszczyźnie jest to pojęcie nieostre, pojemne semantycznie, które wymagałoby stworzenia kilku definicji (Małocha-Krupa 2009: 293–300). Autorka zajęła się pojęciem feminizmu również w jednym z rozdziałów swojej książki *Feminatywum w uwikłaniach językowo-kulturowych* (Małocha-Krupa 2018). Podstawą materiałową nie były tutaj jednak słowniki, a dyskurs publiczny, zarówno dawny, jak i współczesny. A. Małocha-Krupa dochodzi w swoich rozważaniach do wniosku, że *feminizm* pojawiał się zwykle jako określenie neutralne, służące do opisanie nowego zjawiska społecznego, jakim było dążenie kobiet do równouprawnienia, oraz jako słowo nacechowane emocjonalnie, którym posługiwano się w funkcji perswazyjnej, ekspresywnej czy nawet ludycznej (Małocha-Krupa 2018: 36–41).

¹ Z badań Denissa Schellera-Boltza, przedstawionych w artykule *Ideologia płci w jednojęzycznych słownikach języka polskiego* (Scheller-Boltz 2017), wynika, że leksykografia prezentuje na ogół zideologizowany obraz płci, odzwierciedlając i utrwalaając stereotypowe wyobrażenia funkcjonujące w danej społeczności. Wnioski zostały sformułowane przez autora na podstawie obecności w jednojęzycznych współczesnych słownikach języka polskiego nazw żeńskich jako odrębnych hasel.

2. Historia wyrazu *emancypacja*

Historia wyrazu *emancypacja* wiąże się przede wszystkim z pojawieniem się nowych, węższych jego znaczeń. Nazwa ta jest rejestrowana przez słowniki dziewiętnastowieczne. Pierwszy raz pojawia się w *Słowniku języka polskiego* z 1861 roku, nazywanym od miejsca wydania „Słownikiem wileńskim” (dalej: SWil), który definiuje *emancypację* jako ‘usamowolnienie, uwolnienie spod opieki; stawienie na równi z innymi wobec prawa i dobrodziejstw jego; wyzwolenie’. Niemal wszystkie komponenty definicji mają charakter synonimiczny. Odnoszą się ogólnie do uzyskania wolności i równych praw. Pojawia się tu zatem znaczenie szerokie – może chodzić zarówno o zyskanie pełni praw przez chłopów pańszczyźnianych, jak i o wejście w pełnoletniość młodzieńca (na co wskazywałoby użycie słowa *opieka*).

Późniejszy *Słownik języka polskiego* pod red. J. Karłowicza, A.A. Kryńskiego i W. Niedźwieckiego, nazywany „Słownikiem warszawskim” (dalej: SW), podaje podobne znaczenie. Definiuje *emancypację* jako ‘uwolnienie z zależności; usamowolnienie i równouprawnienie’. Pośród znajdujących się w artykule hasłowym przykładów użycia wymieniana jest jednak, obok *emancypacji niewolników* i *emancypacji włościan*, *emancypacja kobiet*, która dodatkowo umieszczona została na samym początku. Może wskazywać to na rozpowszechnianie się nowego, węższego znaczenia *emancypacji*, która miałaby odwoływać się także do dążeń kobiet walczących o równouprawnienie. SW rejestruje również kilka derywatów pochodzących od wyrazu *emancypacja*: *emancypantka*, *emancypacyjny*, *emancypować*, *emancypowanie*, *emancypowanie się*, *emancypowany*. Należy oczywiście pamiętać, że w słowniku tym umieszczano także tzw. formacje potencjalne, takie, które mogły zaistnieć w języku, ale nie musiały być realnie używane. Warto jednak wspomnieć o dwóch spośród nich, ponieważ znajdują się obok nich interesujące przykłady użycia. Przy *emancypować* przytoczony został następujący cytat: *Emancypuje się, pali papierosy*, co konotuje znaczenie wskazujące na uwolnienie spod ograniczeń, być może władzy rodzicielskiej. Drugi z wyrazów, czyli *emancypowany*, zilustrowany został przykładem: *kobieta emancypowana*. Podane derywaty oraz to, w jakim kontekście są używane, pozwalają stwierdzić, że obydwie znaczenia istniały wówczas obok siebie – drugie zaczęło natomiast się upowszechniać.

Słowniki M. Arcta wydane na początku XX wieku (*Słownik ilustrowany języka polskiego* – dalej: SIJP i *Słownik wyrazów obcych* – dalej: SWO) definiują *emancypację* podobnie jak źródła przywoływane powyżej. SIJP podaje przykłady możliwych połączeń, jednak umieszcza je nie obok definicji, a przy jednym z jej członów: *usamowolnienie* (np. *chłopców, kobiet*). *Emancypacja* w kontekście dążenia kobiet do równouprawnienia pojawia się zatem na drugim miejscu. Pierwszy przytoczony sposób, w jaki można wykorzystać słowo, odnosi się natomiast do znaczenia prawnego, czyli uzyskania pełnoletniości przez młodego mężczyznę.

W SIJP obecne są takie derywaty, jak: *emancypantka*, *emancypator*, *emancypować* oraz *emancypowany*. Derywatów *emancypacji* jest zatem znacznie mniej niż w SW, co może potwierdzać hipotezę o jedynie potencjalnym charakterze niektórych z nich. Poza *emancypantką* wszystkie odnoszą się do szerszego znaczenia *emancypacji* jako 'uwalniania się od czegoś lub kogoś'. SWO wskazuje dodatkowo na pochodzenie słowa z łaciny. Węższe znaczenie dotyczące działalności kobiet jest zatem sygnalizowane w obu słownikach M. Arcta.

Wydany w 1958 roku słownik pod red. W. Doroszewskiego (dalej: SJPDor) definiuje *emancypację* podobnie jak wcześniej przywoływane słowniki, czyli jako 'uwolnienie (uwolnienie się) od zależności, poddaństwa, uścisku; wyswobodzenie, usamodzielnienie, uniezależnienie'. Dwa cytowane przykłady użycia wskazują na to, że chodzi przede wszystkim o emancypację chłopów. Części definicji, takie jak *usamodzielnienie* i *niezależnienie*, odnoszą się jednak najpewniej do uzyskania pełnoletniości. Jest to znaczenie przejęte za łacińskim źródłosłowem, o czym również informuje słownik: łc. *emancipatio* 'uwolnienie syna spod władzy ojca' (SJPDor, hasło *emancypacja*). Osobno w artykule hasłowym wyróżnione zostaje również połączenie *emancypacja kobiet*, w postaci skróconej *emancypacja*, definiowane jako 'zrównanie kobiet z mężczyznami w prawach społecznych i politycznych'. Cytaty ilustrujące ten wariant znaczenia pochodzą z prasy i literatury. Przywołany został chociażby fragment powieści Bolesława Prusa *Emancypantki*. Obecne są tu więc właściwie dwa znaczenia, choć drugie – bardziej nas interesujące – nie zostało jeszcze formalnie wydzielone. SJPDor rejestruje jeszcze takie derywaty pochodzące od *emancypacji*, jak *emancypacyjny*, *emancypant*, *emancypantka*, *emancypować* i *emancypowanie*. Poza *emancypantką* derywaty odnoszą się do szerszego znaczenia *emancypacji*. W słowniku nieobecne jest słowo *emancypowany*. Pojawia się za to *emancypant*, ale podobnie jak pozostałe derywaty, odnosi się raczej do szerszego znaczenia niż – jakby wskazywała intuicja – do zwolennika *emancypacji kobiet*. Jest definiowany jako 'ten, kto kogoś emancypuje, wyzwala, zwolennik *emancypacji*, oswobodziciel'.

Słownik języka polskiego pod red. M. Szymczaka (dalej: SJPSz), wydany w 1978 roku, formułuje definicję podobną do tej obecnej w SJPDor, dodaje jedynie 'uwolnienie się od przesądów'. Jako przykłady wymienione są wyrażenia: *emancypacja społeczna wsi*, *emancypacja erotyczna* i *emancypacja kobiet*. Po ostatnim z nich występuje druga definicja, analogiczna do tej, która jest widoczna w SJPDor. Obecne są tu zatem obydwa znaczenia *emancypacji*, to szersze i to węższe, związane z kobietami. Oprócz słowa *emancypacja* ujęte są także jego derywaty, takie jak *emancypacyjny*, *emancypantka*, *emancypować* i *emancypowanie (się)*. Podobnie jak w SJPDor, poza *emancypantką* derywaty pochodzą raczej od znaczenia szerszego. Liczba derywatów zmniejszyła się w stosunku do tych obecnych w SJPDor o *emancypanta*.

Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny pod red. H. Zgólkowej (dalej: PSWP), wydawany w latach 1994–2005, podaje, że słowo *emancypacja* pochodzi

z łaciny. Obecne są tam trzy definicje *emancypacji*. Pierwsza z nich jest zbieżna z poprzednimi opracowaniami leksykograficznymi, nieco inaczej zredagowana: 'uzyskanie równoprawności i niezależności pod względem praw obywatelskich, majątkowych'. Podane zostały przykłady użycia oraz połączenia, takie jak *emancypacja społeczna, seksualna, erotyczna, zawodowa, obyczajowa* i inne. Słownik wymienia również antonimy: *nierówność, zależność, nietolerancja*. Druga definicja odnosi się natomiast do węższego znaczenia, związanego z kobietami, i jest następująca: 'ruch społeczny, którego celem jest uzyskanie praw dla kobiet, takich samych, jakie mają mężczyźni'. Obecne są tu także przykłady użycia oraz połączenia (*emancypacja kobiet*) i wyrazy bliskoznaczne (*emancypowanie, feminizm, wyzwolenie kobiet, równouprawnienie kobiet*). Trzecia definicja została opatrzona kwalifikatorem *historyczne* i ma związek z realiami rzymskimi, czyli, jak podaje słownik, 'przewidzianym w prawie rzymskim wyzwoleniu dziecka spod władzy rodzicielskiej'. Również przy tej definicji występują przykłady użycia oraz wyrazy bliskoznaczne, takie jak *inicjacja* i *konfirmacja*. Podane zostały także wyrazy pochodne. Derywaty występujące w tym słowniku są następujące: *emancypacyjny, emancypantka, emancypować, emancypować się* oraz *emancypowanie*. Odnoszą się one zarówno do szerszego znaczenia, jak i tego związanego z kobietami. Również w tym słowniku nieobecny jest *emancypant*.

Imny słownik języka polskiego pod red. M. Bańki (dalej: ISJP), wydany w 2000 roku, podaje dwie definicje *emancypacji*. Warto zwrócić tu uwagę na kolejność, która różni się od przyjętej w poprzednich słownikach. Pierwsza z definicji odnosi się bowiem do kobiet: 'emancypacja kobiet jest to uzyskanie lub uzyskiwanie przez nie takich samych praw społecznych i politycznych, jakie mają mężczyźni'. Dopiero następna odnosi się do szerszego znaczenia, jakim jest 'proces uwalniania się jakiejś grupy ludzi albo jakichś krajów od różnych zależności'. Przy obydwu pojawia się derywat *emancypacyjny*. Pozostałe obecne w słowniku jako osobne hasła derywaty są następujące: *emancypantka* i *emancypować się*. Brakuje tu zatem *emancypowania* i *emancypanta*.

Uniwersalny słownik języka polskiego pod red. S. Dubisza (dalej: USJP), wydany w 2003 roku, informuje, że *emancypacja* pochodzi z łaciny. Pierwszą definicję opatruje kwalifikatorem *książkowe*. Następnie określa *emancypację* jako 'uwolnienie (się) jednostek i zbiorowości od zależności, ucisku, przesądów itp., zdobycie nowej, lepszej pozycji społecznej, ekonomicznej i politycznej; równouprawnienie, uniezależnienie'. Jest to szerszy opis niż w SJPDor i SJPSz. Dalej podane są przykłady: *emancypacja społeczna i kulturalna krajów Ameryki Łacińskiej, emancypacja polityczna robotników, emancypacja klas niższych*. Jako ostatnia wymieniona została *emancypacja kobiet*, opatrzona wyjaśnieniem, że jest to 'zrównanie kobiet z mężczyznami w prawach społecznych i politycznych'. Oprócz tych dwóch znaczeń wymienione zostaje także jeszcze trzecie, opatrzone kwalifikatorem *historyczne*, opisujące *emancypację* jako 'uwolnienie syna spod władzy ojca w starożytnym Rzymie'. W słowniku tym obecne są także takie derywaty *emancypacji*, jak

emancypacyjny, emancypantka, emancypować i emancypować się. Większość z nich odnosi się do szerszego znaczenia. Przy słowie *emancypacyjny* pojawia się jednak przykład: *Dążenia emancypacyjne kobiet*. Również w tym słowniku nieobecny jest *emancypant*.

Słownik wyrazów obcych PWN z 2002 roku (dalej: SWOPWN) definiuje *emancypację* podobnie jak poprzednie słowniki, dodając, że jest to 'zdobycie nowej pozycji w strukturze społecznej i nabycie w związku z tym nowego znaczenia w zmieniającym się układzie społecznym, ekonomicznym i politycznym'. Jako przykład jest podane wyrażenie *emancypacja kobiet*, obok którego podano wyjaśnienie: 'zrównanie kobiet z mężczyznami w prawach społecznych i politycznych'. W definicji widnieje także drugie znaczenie, zarejestrowane już w USJP, czyli – 'w starożytnym Rzymie: uwolnienie syna spod władzy ojca'. Poza *emancypacją* pojawia się także *emancypantka* i *emancypować*. Liczba derywatów jest zatem znacznie mniejsza niż w poprzednich słownikach.

Wielki słownik języka polskiego pod red. P. Źmigrodzkiego (dalej: WSJP) odsyła do dwóch możliwych znaczeń: *emancypacja kobiet* i *emancypacja syna*. Identyfikator semantyczny *emancypacja kobiet* kieruje do definicji z kwalifikatorem *książkowe*: 'uwolnienie się jednostki lub grupy od zależności społeczno-politycznych oraz uzyskanie takich samych praw, jakie przysługują innym jednostkom lub grupom'. Jako przykładowe połączenia zostały podane chociażby *emancypacja społeczna, emancypacja jednostek, emancypacja kobiet, emancypacja państw, emancypacja społeczeństw*. Pod znaczeniem, do którego odsyła połączenie *emancypacja syna*, znajduje się definicja głosząca, że *emancypacja* w starożytnym Rzymie była 'oficjalnym uwolnieniem syna spod władzy ojca'. Już tzw. identyfikatory semantyczne, które mają ułatwić użytkownikowi słownika wybór interesującego znaczenia, wskazują na to, że związek *emancypacji* z kobietami wpisał się na stałe w znaczenie tego słowa. W słowniku obecne są takie derywaty, jak *emancypantka, emancypacyjny, emancypacyjnie, emancypacyjność, emancypować i emancypować się*. Większość odnosi się do szerszego znaczenia. Przy *emancypować się* użytkownicy ponownie są odsyłani do dwóch znaczeń – tego związanego z kobietą lub synem.

Jednym z niewątpliwie najważniejszych wyrazów z rodziny słowotwórczej *emancypacji* jest *emancypantka*. Pojawia się w SW, SIJP i we wszystkich przywoływanych słownikach współczesnych. Dwa pierwsze dzieła definiują ją następująco: 'kobieta emancypowana; zwolenniczka emancypacji; kobieta domagająca się równouprawnienia z mężczyznami'. SW dodatkowo wskazuje przykład użycia tej nazwy: *Emancypantki, tytuł powieści Prusa*. Słowniki współczesne w większości definiują *emancypantkę* jako 'zwolenniczkę emancypacji kobiet'.

Zawarte w słownikach informacje pozwalają stwierdzić, że *emancypacja* w szerszym znaczeniu mogła funkcjonować w polszczyźnie jeszcze przed wiekiem XIX – jako 'wyzwolenie, uwolnienie się z zależności' oraz jako termin prawny, odnoszący się do usamodzielnienia, wejścia w pełnoletniość. Dopiero w wieku XIX zapewne pojawiło się nowe znaczenie *emancypacji* jako określenia

ruchu, mającego na celu walkę o równouprawnienie kobiet. Słowniki wskazują na pochodzenie słowa *emancypacja* z łaciny, w której funkcjonowało jako termin prawny, co podkreślają przede wszystkim słowniki współczesne, zwracając uwagę na jego związek z realiami starożytnego Rzymu.

Nowsze słowniki podają podobne znaczenie *emancypacji* co słowniki dawne. Pierwsze znaczenie zwykle odnosi się do wyzwolenia jednostki lub grupy społecznej spod jakiejś zależności. Dopiero następne wskazują na dążność do równouprawnienia przez kobiety, a tym samym potwierdza się wyodrębnienie i upowszechnienie się tego znaczenia w ciągu XX wieku. Ostatnie jest zwykle podawane znaczenie prawne, czyli usamodzielnienie, uzyskanie pełnoletniości przez syna, młodego mężczyznę. Przesunęło się ono zatem na sam koniec. Często sygnalizuje się również związek terminu z realiami starożytnego Rzymu. Wyjątek stanowi tu ISJP, który jako pierwszą definicję podaje tę związaną z kobietami.

Liczba derywatów utrzymuje się cały czas na względnie stałym poziomie – od czterech do sześciu. Jedynie w SWOPWN pojawiają się tylko dwa. Jest to rozbudowana rodzina, która odnosi się częściej do szerszego, ogólniejszego znaczenia *emancypacji* jako uwolnienia się od czegoś, choć raz, w USJP, obok hasła *emancypacyjny* pojawia się przykład: *Dążenia emancypacyjne kobiet*. Oznacza to, że znaczenie szersze i węższe istnieją obok siebie. *Emancypantka* jako jedyna odnosi się wyłącznie do emancypacji kobiet.

3. Historia wyrazu *feminizm*

Feminizm jako hasło pojawia się dopiero w SW i SIJP, można zatem wnioskować, że wyraz ten zaczął funkcjonować w polszczyźnie w wieku XIX, a nawet, że dopiero w jego drugiej połowie – nie rejestruje go bowiem SWiL.

W SW jest definiowany jako ‘dążność do równouprawnienia kobiet z mężczyznami’. Ponadto w hasle podana jest informacja, iż słowo pochodzi z łaciny: z łc. *femina* = *kobieta*. SIJP definiuje *feminizm* jako ‘emancypację kobiet, dążność do ich całkowitego równouprawnienia z mężczyznami’. Podobnie jak SW wskazuje na pochodzenie wyrazu z łaciny. SWO kwalifikuje to zapożyczenie jako nowołacińskie, czyli utworzone w „stylu” łacińskim. W żadnym ze źródeł leksyko-graficznych nie zostało jednak wskazane, za pośrednictwem jakiego języka *feminizm* został zaadaptowany do języka polskiego. Daje to podstawę do traktowania go jako internacjonalizmu. SW rejestruje także dwa derywaty od słowa *feminizm*: *feministka* i *feminiściarz*. Warto zwrócić uwagę na obecność egzemplifikacji, pokazujących użycie tych wyrazów w kontekście. W hasle *feminizm* nie pojawia się żaden cytat, co mogłoby sugerować, że jest to wyraz nowy.

Przykłady przytoczone są natomiast w hasłach *feministka* oraz *feminiściarz*. Hasło *feministka* jest opatrzone następującym cytatem: *Patrzytki sprawy niewieściej, inaczej zwane feministki*. Nie została jednak podana lokalizacja tej egzemplifikacji. *Feminiściarz* nie zostaje wprawdzie zilustrowany przykładem, ale w hasle

zawarta jest informacja, że określenie można znaleźć u B. Prusa. Jest ono opatrzone kwalifikatorem *zartobliwie* i odnosi się do zwolennika feminizmu. Niestety, słownik nie podaje utworu, z którego zaczerpnięty został ten wyraz. *Feministka* jest notowana także przez wyżej wymieniane słowniki M. Arcta. SWO kwalifikuje *feministkę*, podobnie jak *feminizm*, do zapożyczeń nowołacińskich. SIJP notuje również *feministę*, który definiowany jest jako 'zwolennik równouprawnienia kobiet z mężczyznami'. Występowanie derywatów od słowa *feminizm* mogłoby wskazywać na to, że musiało ono już przez jakiś czas funkcjonować w polszczyźnie. Zaistniała bowiem potrzeba nazwania osób będących zwolennikami ruchów walczących o prawa kobiet. Prawdopodobnie pojawiło się zatem w języku polskim w wieku XIX.

SJPDor na wstępie kwalifikuje *feminizm* jako 'zjawisko obecne w ustroju kapitalistycznym'. Dalej jest on definiowany jako 'ogólna nazwa prądów w ruchu kobiecym dążących do politycznego i społecznego równouprawnienia kobiet z mężczyznami'. Określone zostało zatem, na jakich płaszczyznach kobiety miałyby uzyskać równouprawnienie. Feminizm jest tu, jak widać, wiązany z realiami zachodnimi, a jego występowanie ogranicza się do ustroju kapitalistycznego². Z definicji wynika, że w przeciwstawnym do kapitalistycznego ustroju socjalistycznym feminizm nie występuje, ponieważ kobiety, będąc równoprawnymi społecznie i politycznie z mężczyznami, nie muszą rozwijać ruchu walki o swoje prawa. W słowniku pojawiają się także liczne derywaty słowa *feminizm*, takie jak *feministka*, *feminista* i *feministyczny*. *Feministka* jest definiowana jako 'kobieta dążąca do wprowadzenia w życie zasad feminizmu; zwolenniczka feminizmu', *feminista* natomiast jako 'zwolennik feminizmu, czyli równouprawnienia kobiet; zwolennik, obrońca kobiet'.

W SJPSz brak już informacji jakoby feminizm był właściwy tylko dla ustroju kapitalistycznego. Podane są dwie definicje. Pierwsza z nich jest podobna do tej z SJPDor, została jedynie poszerzona o informację encyklopedyczną, że feminizm 'został zapoczątkowany w czasie rewolucji francuskiej 1789 roku'. Przytoczone zostało połączenie: *propagować feminizm*, co podkreśla, iż feminizm jest ideą, którą przekazuje się dalej. Druga definicja została opatrzona kwalifikatorem *medyczne* i określa *feminizm* jako 'zewewnętrzne cechy kobiece u mężczyzn'. Ponadto wskazane zostaje, iż słowo *feminizm* pochodzi z łaciny. W słowniku obecne są także derywaty *feminizmu*, takie jak *feministka*, *feminista* i *feministyczny*. *Feministka* i *feminista* są definiowani podobnie jak w SJPDor.

USJP podaje, że słowo *feminizm* dotarło do języka polskiego poprzez język francuski. Przedstawione zostały w nim dwie definicje, podobne do tych z SJPDor i SJPSz. Pierwsza z nich odnosi się do *feminizmu* jako 'ruchu dążącego do prawnego i społecznego równouprawnienia kobiet'. Została opatrzona kwalifikatorem *książkowe*, co sugeruje, że słowo to jest głównie obecne

² Jest to przykład definicji zideologizowanej, projektującej rzeczywistość, w której nie występuje walka płci z racji rzekomo istniejącego już równouprawnienia.

w literaturze. Został tu podany ten sam przykład użycia, co w SJPSz, a więc *propagować feminizm*. Druga z definicji, z kwalifikatorem *medyczne*, określa *feminizm* jako 'zjawisko występowania cech kobiecych u mężczyzn oraz zewnętrzne cechy kobiece u mężczyzn', czyli podobnie jak w SJPSz. Pojawiają się także takie derywaty, jak *feministka*, *feminista* i *feministyczny*. *Feministka* i *feminista* są definiowane podobnie jak w SJPDor i SJPSz.

PSWP podaje, że słowo *feminizm* pochodzi z łaciny i ma w języku polskim dwa znaczenia. Pierwsze to 'doktryna sformułowana w okresie rewolucji francuskiej, wytyczająca sobie za cel postawienie, a nawet bezpośrednio rozwiązywanie problemu społecznej i prawnej nierówności'. Za charakterystyczne uznaje się następujące połączenia: *skrajny, doktrynalny feminizm; popierać feminizm, nowy feminizm, feminizm kulturowy*. Niektóre z nich zyskały nawet swoje definicje. *Nowy feminizm* został chociażby określony jako 'ruch społeczny, który na masową skalę pojawił się w latach sześćdziesiątych w USA, a następnie w Europie Zachodniej, poddający rewizji utarte poglądy na temat roli i tożsamości kobiet'. Na końcu artykułu hasłowego umieszczono wyrazy bliskoznaczne (*ruch sufrażystek (emancypantek), ruch feministyczny*) i antonimy (*antyfeminizm*). Druga definicja odnosi się natomiast do medycznego znaczenia *feminizmu*, czyli 'zjawiska występowania cech żeńskich u osobników męskich'. *Feminista* i *feministka* są definiowani jak w uprzednich słownikach. Wiedzę na temat obecności tych wyrazów w polszczyźnie wzbogacono, podając charakterystyczne połączenia: *poglądy feministy, działalność feministy, ruch feministek, demonstracje, hasła feministek, poglądy feministek*, wyrazy bliskoznaczne: *zwolennik feminizmu, zwolenniczka feminizmu*, a także antonim *antyfeminista*.

ISJP definiuje *feminizm* jako 'ruch na rzecz prawnego, społecznego i obyczajowego równouprawnienia kobiet', zatem podobnie jak w poprzednich dziełach leksykograficznych, jedynie nieco krócej, brakuje także „encyklopedycznego” kontekstu historycznego. Obecne są w nim derywaty, takie jak: *feminista, feministka, feministyczny* oraz *feminizacja* i *feminizować*, wskazujące na pierwszym miejscu na 'zdobywanie przewagi przez kobiety w jakiejś dziedzinie', a na drugim na 'przejmowanie cech żeńskich przez mężczyzn'. *Feministka* i *feminista* są definiowani jak w poprzednich dziełach.

W SWOPWN zostały podane podobne definicje feminizmu jak w poprzednich. Pierwsza definicja, dotycząca 'zrównania praw kobiet z prawami mężczyzn', opatrzona jest kwalifikatorem *historyczne*, co mogłoby sugerować, że feminizm nie jest współcześnie obecny. Wskazano także w niej, podobnie jak w SJPSz, że feminizm został 'zapoczątkowany w czasie rewolucji francuskiej'. Druga definicja, opatrzona kwalifikatorem *medyczne*, odnosi się do 'występowania cech kobiecych u mężczyzn'. W słowniku zostało także podane, że słowo *feminizm* jest zapożyczone z języka francuskiego. *Feminista* i *feministka* zostały zdefiniowane podobnie jak w pozostałych współcześnie opracowanych słownikach.

W WSJP *feminizm* jest definiowany jako ‘ruch na rzecz prawnego, społecznego i obyczajowego równouprawnienia kobiet’. Do prawnej i społecznej płaszczyzny została tu zatem dodana jeszcze obyczajowa. Przykładowe połączenia są następujące: *wojujący feminizm*, *radykałny feminizm*, *amerykański feminizm*, *polski feminizm*. Wskazują one na istnienie różnych odłamów feminizmu. Pojawiające się w słowniku derywaty *feminizmu* to *feministka* i *feministyczny*. *Feminista* jest nieobecny. *Feministka* jest definiowana jako ‘kobieta działająca na rzecz prawnego, społecznego i obyczajowego równouprawnienia kobiet’. Jest to zatem szersza definicja niż w poprzednich słownikach.

Podsumowując, należy stwierdzić, że nowsze słowniki podają podobną definicję *feminizmu*, co SW, czyli określają go jako ‘dążenie do równouprawnienia kobiet i mężczyzn’. Rozbudowują ją jednak o pewne nowe informacje, np. na jakich płaszczyznach miałyby dojść do zrównania oraz skąd miałyby wywodzić się *feminizm*, a także z jakiego języka został zapożyczony. Wskazują także, że jest to ruch, czyli coś zorganizowanego. SJP Dor ponadto kwalifikuje *feminizm* jako zjawisko charakterystyczne dla krajów kapitalistycznych, co mogło wiązać się ze zideologizowaniem definicji słownikowej tak, by realizowała funkcję magiczną nowomowy, mającą kreować świat zgodny z wizją panującego wówczas w Polsce ustroju. Zastanawiające jest, dlaczego *feminizm* w niektórych opracowaniach leksykograficznych jest opatrywany kwalifikatorem *książkowe* i *historyczne*, podczas gdy zjawisko tak nazywane jest jak najbardziej współczesne. Można to uznać za pewien anachronizm. Większość ze słowników podaje także znaczenie terminologiczne, opatrzone zwykle kwalifikatorem *medyczne*, odnoszące się do posiadania przez mężczyzn cech kobiecych. *Feminista* i *feministka* są definiowani jako ‘zwolennicy/zwolenniczki feminizmu’.

Liczba derywatów początkowo poszerza się, co mogłoby wskazywać na potrzebę nazywania zjawisk związanych z feminizmem. Z czasem z tej rodziny słotwórczej ubywa *feminista*. Jest nieobecny w WSJP, czyli najnowszym spośród wszystkich ekscerpowanych słowników.

4. Historia wyrazu *sufrażyzm*

Sufrażyzm zdaje się przypadkiem ciekawym, ponieważ nie jest rejestrowany przez żaden z wykorzystanych słowników ogólnych języka polskiego. Możliwe jest to, że jako pierwsza do polszczyzny weszła *sufrażystka*, zatem na niej się skupię. Jest ona rejestrowana przez SW i definiowana jako ‘zwolenniczka rozszerzenia na kobiety prawa do posłowania na parlament’. Jest tu mowa o biernym prawie wyborczym, czyli możliwości kandydowania. W SWO występuje jako forma oboczna *sufrażystki*, klasyfikowana do nazw nowołacińskich, definiowana podobnie jak w SW. Prawdopodobne jest zatem, że była obecna w języku polskim już w XIX wieku.

Definicja obecna w SJPDor skupia się na historyczności słowa *sufrażystka*, określając ją jako 'angielską bojowniczkę z początku XX wieku (w USA od połowy XIX wieku) walczącą o prawo wyborcze dla kobiet'. Podobną definicję podaje SJPSz. Informuje także, że jest to słowo zapożyczone z języka angielskiego.

PSWP wskazuje na pochodzenie *sufrażystki* od łacińskiego *sufragium* i angielskiego *suffragist*. Zwraca uwagę na historyczność tego wyrazu, definiując *sufrażystkę* jako 'kobietę, walczącą o prawa wyborcze dla płci żeńskiej, głównie w Stanach Zjednoczonych i Anglii na przełomie XIX i XX wieku'. Podane zostały także zdania i połączenia (przykładowo: *działalność sufrażystek*, *ruch sufrażystek*, *aresztowanie czołowych sufrażystek*), w których występuje *sufrażystka*, oraz wyrazy bliskoznaczne, m.in. *emancypantka*, *feministka*, *kobieta wyzwolona* i *kobieta niezależna*.

USJP wskazuje, że *sufrażystka* pochodzi z języka angielskiego. Kwalifikuje ten wyraz jako *historyczny* i definiuje go podobnie jak SJPDor i SJPSz. W przeciwieństwie do nich podaje przykład użycia – *ruch sufrażystek*. SWOPWN opatruje słowo tym samym kwalifikatorem, podaje podobną definicję i również wskazuje na pochodzenie wyrazu z języka angielskiego.

W WSJP słowo *sufrażystka* zostało zakwalifikowane jako *książkowe*. Jest definiowane jako 'kobieta walcząca o prawa wyborcze dla kobiet, głównie w Stanach Zjednoczonych i Anglii na przełomie XIX i XX wieku'. Podane zostały również relacje znaczeniowe. *Emancypantka* pojawia się tutaj jako synonim, a *feministka* jako hiperonim.

SW i SWO definiują *sufrażystkę* jako walczącą o bierne prawo wyborcze, a słowniki współczesne – o prawo wyborcze w ogóle, czyli prawdopodobnie także i czynne. Dwudziestowieczne i nowsze słowniki zaznaczają historyczny charakter słowa *sufrażystka*, wskazując na konkretny czas działalności, jakim jest XIX i XX wiek. W definicjach pojawia się także określenie *bojowniczka*, które można odnieść do radykalnych form walki sufrażystki o prawa wyborcze.

Zarówno SW, SWil, jak i SWO rejestrują jeszcze *sufragjum/sufragium*, które ma, jak się wydaje, bliski związek znaczeniowy z *sufrażyzmem*, ponieważ jest ono definiowane jako 'głos lub głos przychylny, głos wyborczy, przyzwolenie, prawo głosowania'. Ponadto SW notuje jeszcze *sufragatora*, definiowanego jako 'współgłosujący, współwyborca', a także opatrzonego cytatem: *Między sufragatorami elekcji Jana Kazimierza czytam Samuel Anforowicz*. Najprawdopodobniej *sufrażyzm* i *sufrażystka* nie pochodzą jednak od tych dwóch wyrazów.

5. Podsumowanie

Słowniki są cennym narzędziem przy badaniu losów wyrazów w języku. Pozwalają ustalić w przybliżeniu, kiedy dane słowo zaczęło funkcjonować w polszczyźnie oraz w jaki sposób zmieniał się jego znaczenie na przestrzeni lat (pojawianie się nowych znaczeń, zawężanie znaczenia oraz rozszerzanie znaczenia), a także w jakim stopniu wyraz oraz jego rodzina słotwórcza

zaadaptowały się do języka. Rozbudowywanie się gniazda słowotwórczego danego wyrazu wskazuje przykładowo na potrzebę opisywania związanych z nim zjawisk, na ich obecność w otaczającej użytkowników języka rzeczywistości. Znikanie niektórych derywatów z rodziny może natomiast oznaczać, że pewne zjawiska przestały realnie funkcjonować – potrzeba ich nazywania zatem zaniknęła. Przydatne przy badaniu wyrazów na podstawie słowników są także obecne kwalifikatory, które pozwalają na spojrzenie, w jaki sposób postrzegane jest dane słowo, w jakiej przestrzeni znaczeniowej funkcjonuje.

Słowniki nie dostarczają jednak pełnego obrazu. Należy pamiętać o tym, że każdy z nich ma swoją specyfikę. SW wprowadza formacje potencjalne, a w SJPDor widoczna jest próba podporządkowania się panującej wówczas ideologii. Trudno wywnioskować z nich także cokolwiek o łączliwości semantycznej oraz bardziej potocznych znaczeniach. Na uzyskanie szczegółowszej wiedzy o użyciu danych wyrazów pozwoli dopiero spojrzenie do konkretnych tekstów.

Wykaz skrótów

- ISJP – Bańko M. (red.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- PSWP – Zgółkowa H. (red.), 1994–2005, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań: Wydawnictwo „Kurpisz”.
- SIJP – Arct M., 1916, *Słownik ilustrowany języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- SJPDor – Doroszewski W. (red.), 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa: PWN.
- SJPSz – Szymczak M. (red.), 1978–1981, *Słownik języka polskiego*, t. 1–3, Warszawa: PWN.
- SW – Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki W. (red.), 1900–1927, *Słownik języka polskiego* (tzw. Słownik warszawski), t. 1–8, Warszawa: nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.
- SWil – Zdanowicz A. (red.), 1861, *Słownik języka polskiego* (tzw. Słownik wileński), Wilno: M. Orgelbrand.
- SWO – Arct M., 1928, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- SWOPWN – Sobol E. (red.), 2002, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa: PWN.
- USJP – Dubisz S. (red.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–4, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- WSJP – Żmigrodzki P. (red.), 2018, *Wielki słownik języka polskiego*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN/LIBRON, <https://wsjp.pl> (dostęp: 2.02.2020–1.03.2020).

Literatura

- Arct M. (red.), 1916, *Słownik ilustrowany języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- Arct M. (red.), 1928, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- Bańko M. (red.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, t. 1-2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Doroszewski W. (red.), 1958-1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1-11, Warszawa: PWN.
- Dubisz S. (red.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1-4, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki W. (red.), 1900-1927, *Słownik języka polskiego* (tzw. Słownik warszawski), t. 1-8, Warszawa: nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.
- Małocha-Krupa A., 2009, *Wgląd w semantykę i pragmatykę pojęcia feminizm*, w: T. Piekot in. (red.), *Ideologie w słowach i obrazach*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 293-300.
- Małocha-Krupa A., 2018, *Feminitywum w uwikłaniach językowo-kulturowych*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT - Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
- Scheller-Boltz D., 2017, *Ideologia płci w jednojęzycznych słownikach języka polskiego*, „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1, s. 163-177.
- Sobol E. (red.), 2002, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa: PWN.
- Szymczak M. (red.), 1978-1981, *Słownik języka polskiego*, t. 1-3, Warszawa: PWN.
- Zdanowicz A. (red.), 1861, *Słownik języka polskiego* (tzw. Słownik wileński), Wilno: M. Orgelbrand.
- Zgólkowa H. (red.), 1994-2005, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1-50, Poznań: Wydawnictwo „Kurpisz”.
- Żmigrodzki P. (red.), 2018, *Wielki słownik języka polskiego*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN/LIBRON, <https://wsjp.pl> (dostęp: 2.02.2020-1.03.2020).

